

анализ основных характеристик договоров, по которым можно разграничить трудовой договор от смежных гражданско-правовых договоров; предоставлены рекомендации относительно решения спора об разграничении таких договоров.

Ключевые слова: трудовой договор, гражданско-правовой договор, предмет договора, разграничение договоров, работник, работодатель.

Pleskun A.V. Differentiating of labour contract and contiguous civil legal agreements. – Article.

The article is devoted the analysis of differences of labour contract and contiguous civil legal agreements, the looks of research workers and international experience are described in relation to the question of differentiating of civil legal agreements about labour and labour contracts, the detailed analysis of basic lines of agreements after which it is possible to select a labour contract from contiguous civil legal agreements is done, given recommendations in relation to the decision of dispute about differentiating of such agreements.

Key words: labour contract, civil legal agreement, subject of agreement, separation of agreements, worker, employer.

УДК 340.12

І. В. Процюк,

канд. юрид. наук, доцент Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», м. Харків

ЗМІШАНА РЕСПУБЛІКА: ПОНЯТТЯ ТА ОЗНАКИ

Стаття присвячена аналізу теоретичних основ змішаної форми державного правління. Досліджуються підходи до розуміння поділу державної влади і його складових елементів. Визначаються моделі поділу державної влади в різних республіканських формах державного правління, формулюються загальні правові ознаки, які в сукупності характеризують теоретико-правову модель змішаної республіки, а також основні правові критерії, які дають можливість відрізнити президентсько-парламентську і парламентсько-президентську республіки.

Ключові слова: форма державного правління, поділ державної влади, система стримувань і противаг, республіка, змішана республіка, президентсько-парламентська республіка, парламентсько-президентська республіка.

Відгуком на зміни політико-правових реалій, що відбуваються протягом останніх десятиліть, виявляється тенденція до конституціоналізації різновидів змішаної республіканської форми державного правління, виокремлення нової форми організації державної влади, яка не вміщується в

усталені межі звичних класифікацій, проте відповідає міжнародно-правовим стандартам, ідеям демократії й пріоритету прав людини [12, с. 3]. Основна мета цієї статті полягає в комплексній загальнотеоретичній характеристиці змішаної республіки як самостійної форми державного правління, що передбачає виявлення сутності, особливостей, правових ознак, різновидів останньої, а також у формулюванні рекомендацій, спрямованих на оптимальне застосування здійснених теоретичних розробок у процесі конституційного реформування в Україні.

Президентська й парламентська форми державного правління – традиційні, класичні, так звані «чисті», або «правильні» форми. Це визнана точка зору в юридичній літературі [2, с. 156; 6, с. 224; 8, с. 147; 19, с. 160; 20, с. 226]. Вважається, що недоліки цих форм державного правління певною мірою були подолані у створеному теорією і практикою державного будівництва ХХ ст. новому виді форми державного правління — змішаній республіці, яка на сьогодні є однією з найпоширеніших у Європі [4, с. 135].

Конструкція «змішана республіка» (або «республіка зі змішаною формою державного правління») утвердилася, в цілому у вітчизняній [4, с. 107; 5, с. 88; 16, с. 130; 17, с. 95], і в російській наукових школах [2, с. 169; 6, с. 225; 10, с. 89; 19, с. 163]. Проте, у французькій конституційно-правовій доктрині такі держави отримали назву «напівпрезидентські республіки», сутність яких зводиться не до синтезу двох форм, а до розходження двох фаз розвитку (президентської і парламентської) [9, с. 211]. Так, М. Дюверже, аналізуючи модель організації державної влади П'ятої республіки у Франції, наголошує: «...головною умовою встановлення напівпрезидентської республіки є факт того, підтримує парламентська більшість діючого президента чи ні. На цій підставі відбувається чергування президентської і парламентської фаз. У першому випадку парламентська більшість підтримує президента (встановлюється президентська фаза), у другому – ні (встановлюється фаза парламентська)» [1, с. 36]. Ось тому, думається, що напівпрезидентська республіка може характеризуватися істотним ослабленням положення президента, порівняно з його становищем у республіці президентській, за відсутності пропрезидентської парламентської більшості, а у випадку єдиної партійної належності президента й парламентської більшості обсяг повноважень президента стає більшим (щодо розпуску парламенту, наприклад), аніж у президентській.

Відсутність єдиної, усталеної точки зору щодо сутності змішаної республіки зумовило те, що бракує й чіткого переліку держав, які належать до цієї форми державного правління. Одні вчені відносять до неї Францію, Фінляндію, Монголію, Україну, Білорусь [19, с. 163], інші – додають до перелічених вище Польщу [2, с. 169], Болгарію й Австрію [6, с. 225], Чехію, Італію, Литву й Естонію [14, с. 20], деякі відзначають, що Ірландія й Ісландія, які функціонують в основному як парламентарні республіки, теж мають окремі елементи, властиві для республік зі змішаною формою правління [10, с. 89]. Саме брак однакових критеріїв призводить до того, що

часом одну й ту ж саму державу різні науковці відносять до різних форм державного правління.

Проведений аналіз дає можливість констатувати, що сутність змішаної республіки полягає не тільки в синтезі деяких елементів традиційних форм державного правління. Безумовно, у ній простежуються окремі ознаки президентської й парламентської форм державного правління, однак цей синтез настільки трансформує модель організації державної влади, що породжує встановлення власних юридичних ознак, характерних винятково для республіки зі змішаною формою державного правління. Як показує практика її втілення, цілком правильно вважати змішану форму досить стійкою та стабільною, в тому числі й для подолання можливих політичних криз. Відтак, на нашу думку, не можна вважати її «перехідною формою» до однієї з класичних, «чистих» форм державного правління. На підтвердження цього свідчить також досвід останніх десятиліть: кількість держав, які обрали змішану форму державного правління, збільшується, тому можна констатувати її життєздатність в сучасних умовах. З урахуванням вищенаведеного далі в даній роботі використовуватиметься поняття «змішана республіка» («змішана республіканська форма державного правління») самостійна форма державного правління.

Змішана республіка зумовлена стриманою моделлю поділу державної влади, в якій простежуються характерні риси «жорсткої» і «м'якої» моделей, і відповідною їй системою стримувань і противаг. Можна погодитися з тим, що існує певна спільність змішаного правління й теорії поділу державної влади, яка полягає у стабілізуючому всю систему влади поєднанні різних взаєморівноважуючих владних засад, які утворюють нову їх єдність [15, с. 35].

За цієї моделі державно-владної організації (за винятком періоду встановлення президентсько-партійної влади в президентсько-парламентській республіці, про що докладніше йтиметься далі) наявні всі 3 аспекти поділу державної влади: (а) інституціональний; (б) функціональний; (в) суб'єктивний. Проте, тут виникає питання про роль і місце президента в цій системі. Зазвичай у республіках зі змішаною формою правління глава держави забезпечує своїм арбітражем узгоджене функціонування державних органів, виступає гарантом дотримання конституції, реалізації національної незалежності й територіальної цілісності.

Концепція президента-арбітра вже давно знайшла своє місце в теорії та практиці французького конституціоналізму. Про політичний за природою арбітраж глави держави велась мова ще за часів формування третьої республіки, тобто в 70-ті роки XIX ст. Традиційно зміст цієї концепції пов'язувався з неприпустимістю привласнення президентом ролі лідера парламентської більшості й керівника уряду. Роль президента-арбітра уподібнювалася до функцій спортивного судді: він не повинен був втручатись у діяльність державного механізму й окремих його ланок і мав це робити у виняткових випадках, коли виникала кризова ситуація [22, с. 255]. Такий

підхід до розуміння президентського арбітражу після прийняття Конституції Франції 1958 р. обстоювали прихильники парламентської форми державного правління. Ті ж, які були за сильну президентську владу сприймали відповідні конституційні положення як такі, що визначають провідну або навіть керівну роль президента в державному механізмі й зумовлюють його вирішальну участь у здійсненні виконавчої влади. Тому певна частина французьких політиків і юристів розглядала президента як вождя держави, «національного гіда (поводиря)» тощо [21, с. 68].

Концепція президента-арбітра сприйнята в більшості країн зі змішаною формою республіканського правління. У їх основних законах запозичено зміст формулювань Конституції Франції 1958 р., хоча сам термін «арбітраж» і похідні від нього, як правило, не вживаються. Згідно з конституційними положеннями президент: (а) забезпечує нормальне функціонування органів державної влади; (б) виступає посередником між гілками державної влади, а також між державою й суспільством (Румунія) [7, с. 63]; (в) забезпечує функціонування демократичних інститутів (Португалія) [7, с. 748]. Прикладом так званих арбітражних повноважень президента є його право призначати референдум, яке реалізується в Португалії на пропозицію парламенту або уряду, в Хорватії — на уряді [7, с. 371].

Приписи щодо президентського арбітражу містять також основні закони, прийняті в деяких пострадянських країнах з відповідним конституційно-правовим оформленням змішаної форми державного правління. У Білорусі президент забезпечує наступництво і взаємодію органів державної влади, здійснює посередництво між органами державної влади, державою й суспільством, у Вірменії — нормальне функціонування законодавчої, виконавчої й судової влади, в Казахстані — узгоджене функціонування всіх сфер державної влади й відповідальність органів влади перед народом, у Киргизстані — єдність і наступництво державної влади, узгоджене функціонування і взаємодію державних органів, їх відповідальність перед народом, у Росії — узгоджене функціонування і взаємодію органів державної влади. Незважаючи на такі формулювання, зміст основних законів зазначених держав свідчить про відсутність у президентів якихось загальних «арбітражних» повноважень. Лише в Росії встановлено, що президент може використовувати погоджувальні процедури для розв'язання розбіжностей між органами федерації та її суб'єктами, а також між органами самих суб'єктів. Водночас в усіх названих пострадянських країнах, окрім Вірменії, конституційно передбачено можливість призначення президентом референдуму за власною ініціативою з питань, які, ймовірно, можуть стати предметом президентського арбітражу [21, с. 69].

Хоча так званий «президентський арбітраж» і претендує на власну ознаку змішаної форми державного правління [21, с. 69], проте такі твердження викликають сумнів через те, що положення про арбітраж глави держави (в різних формулюваннях) використовується в конституціях держав з різними формами державного правління: парламентською — Греція,

Молдова, Угорщина, Туреччина; президентською — Азербайджан, Грузія, Еритрей, Єгипет, Колумбія, Таджикистан і Туркменистан; а також у деяких африканських суперпрезидентських держав [21, с. 70].

Конституційні положення про главу держави як арбітра або гаранта мають різне призначення й результати реалізації, пов'язані з реальним статусом президента, за умов конкретної форми державного правління. Розуміння ж його як арбітра, гаранта у змішаній республіці обґрунтовується ще й тим, що президент обирається позапарламентським шляхом, як у президентській республіці, але, на відміну від останньої, він не є главою виконавчої влади. Із цього приводу Дж. Сарторі стверджує, що «державний устрій є напівпрезидентським у тому випадку, якщо мають місце такі властивості й характеристики: (I) глава держави (президент) обирається на підставі всенародних виборів... на визначений строк...» [13, с. 125].

Ще однією ознакою змішаної республіки, яку називає цей науковець, є те, що «(II) глава держави поділяє виконавчу владу з прем'єр-міністром в такий спосіб, що це призводить до структури двоїстої влади» [13, с. 125] або до створення дуалістичної, біцефальної виконавчої влади. Якщо президент не має повноважень у сфері виконавчої влади, йдеться про республіку парламентську. Тому виконавча юридична природа повноважень президента впливає з конституційних положень, що передбачають конкретні виконавчі його повноваження. Саме дуалізм виконавчої влади виявляються в можливості застосування президентом повноважень у цій сфері. При цьому, прем'єр-міністр є реальним главою уряду, який має значний обсяг владних повноважень, а уряд - самодостатнім колегіальним органом виконавчої влади.

Виокремлення цієї ознаки змішаної республіки іноді пояснюється тим, що уряд формується за участю президента й парламенту (або його нижньої палати). У більшості країн з такою формою державного правління глава держави пропонує кандидатуру глави уряду для затвердження парламентом і після отримання згоди останнього призначає весь склад уряду. Однак такий порядок не є характерним для деяких змішаних республік. Наприклад, формування уряду в Румунії розпочинається з пропозиції кандидатури на посаду прем'єр-міністра, яку визначає президент з урахуванням розкладу партійно-політичних сил у парламенті. Відповідний кандидат формує склад уряду й разом із ним і проектом урядової програми постає перед кожною палатою парламенту, де він має одержати інвеституру. Як бачимо, участь президента у формуванні уряду, передусім в парламентсько-президентських республіках, є номінальною. У Франції пост глави уряду, якого призначає президент, не вимагає формально-юридичної згоди парламенту. У той же час призначити прем'єр-міністра, який не має підтримки вищого законодавчого органу, фактично він не може. Ось чому ознака, що аналізується, є перш за все одним із критеріїв класифікації змішаної республіки на президентсько-парламентську й парламентсько-президентську, а наявність та обсяг повноважень у президента й парламенту щодо форму-

вання уряду не можуть служити обґрунтуванням біцефальності або дуалізму виконавчої влади.

Загальною ознакою змішаної республіки іноді виділяють подвійну відповідальності уряду перед главою держави й водночас перед вищим законодавчим органом, досить часто пов'язуючи її з вищевикладеним способом формування уряду. Інакше кажучи, уряд несе відповідальність (є підзвітним) як перед президентом, який може звільнити прем'єр-міністра, окремого міністра й відправити весь уряд у відставку, так і перед парламентом, що виражається в ухваленні (або неухваленні) останнім програми урядової діяльності й результатів її виконання, у прийнятті резолюції осудження або недовіри уряду, що може мати наслідком відставку уряду.

Тенденція до зближення елементів парламентської і президентської республік бере свій початок після першої світової війни. Проте до середини ХХ ст. змішані форми державного правління залишалися нетиповими й не характеризувалися цілісністю й новою якістю. Закріплення на практиці такої республіки пов'язують з формою державного правління Франції (за її Конституцією 1958 р.). При цьому створення у Франції даної форми державного правління спиралося на вже накопичений досвід у таких європейських країнах, як Австрія, Ірландія, Ісландія, Німеччина й Фінляндія. Значимо, що про конституційно-правову практику Австрії, Ірландії й Ісландії дозволяє вести мову лише додавання до ознак їх парламентської форми державного правління одного елемента президентської республіки — обрання президента позапарламентським шляхом, що й зумовлює їх сьогоднішнє положення на межі змішаної (парламентсько-президентської) й парламентської форм республіканського правління, хоча по суті вони залишаються парламентськими.

Підводячи підсумок вищевикладеному, можемо виокремити такі загальні юридичні ознаки моделі поділу державної влади й відповідної системи стримувань і противаг у змішаних республіках, які коригуються залежно від різновиду змішаної республіки:

- 1) заміщення поста (посади) президента позапарламентським шляхом на певний строк;
- 2) відсутність конституційного визначення президента ані як глави виконавчої влади, ані як глави уряду;
- 3) конституційне закріплення статусу президента як арбітра або (та) гаранта у певних сферах державної діяльності;
- 4) президент республіки юридично є главою держави, але водночас наділений певними виконавчими повноваженнями, що спричиняє біцефальність, дуалізм виконавчої влади;
- 5) президент може мати право законодавчої ініціативи, відкладального вето на законопроекти парламенту, проголошення референдуму, підписання й оприлюднення законів;
- 6) парламент має право імпичменту стосовно президента за вчинення злочину;

7) виконавча гілка влади формується одночасно за участю президента і парламенту: президент формує й очолює уряд при затвердженні його складу парламентом (або ж за необхідності отримання вотуму довіри парламентом), іноді парламент формує уряд за мінімальної участі президента;

8) може закріплюватися принцип несумісності посади члена уряду з парламентським мандатом;

9) уряд має подвійну політичну відповідальність – колективну й (або) індивідуальну; уряд та його глава несуть відповідальність перед парламентом, іноді – й перед президентом;

10) президент має право розпуску парламенту (іноді після консультацій з головою уряду), яке може мати чисельні й часові обмеження й за виключним переліком підстав), і призначати нові його вибори;

11) конституційно визначений перелік актів президента підлягає контрасигнуванню з боку прем'єр-міністра та (або) міністра, відповідального за його виконання.

12) відповідність актів парламенту і президента конституції контролюється вищою судовою інстанцією, що має конституційну юрисдикцію.

При цьому, реальний обсяг владних повноважень президента залежить від того, чи підтримує його парламентська більшість. У випадках суттєвої розбіжності позицій президента й парламенту в рамках діючої конституції й недосягнення ними компромісу питання вирішується безпосереднім волевиявленням виборців на референдумі, після чого може передбачатися або відставка президента й нові президентські вибори, або нові парламентські вибори.

У теоретико-правовій моделі змішаної республіки, яка знаходить свою реалізацію на конституційному ґрунті, закладено механізм, покликаний суттєво пом'якшити властиві парламентській і президентській формам державного правління недоліки: для першої — це нестабільність уряду, часті урядові кризи й відставки, для другої — схильність до надмірної персоналізації державної влади, залежності від особи президента і, врешті-решт її узурпації. Компетенційний зв'язок між суб'єктами державної влади в цій формі державного правління зумовлено рівновагою системи, заснованої або на непримиренному протиборстві опозиційних сил, або на відносно цивілізованій їх взаємодії. Система останньої не дозволяє ні президентові, ні парламенту досягти суттєвого домінування над урядом.

Конституції більшості держав зі змішаною формою державного правління припускають можливість своєрідного дрейфу цієї форми в межах зміни співвідношення повноважень між президентом і прем'єр-міністром. Це пов'язано з невизначеністю й надмірною узагальненістю окремих конституційних положень щодо виконавчої влади. Подібна якість основних законів не може сприйматись однозначно. Як результат – статус президента і прем'єр-міністра може змінюватися залежно від суспільно-політичних обставин, що склалися на даний момент, і навіть від авторитету політиків, які займають відповідні посади [18, с. 76].

Як показує досвід функціонування всіх форм державного правління, теоретико-правова й конституційна модель не завжди адекватно втілюються в політичній практиці. Увесь строк застосування новітніх східноєвропейських конституцій можна позначити як період складного утвердження моделі президентської влади, яку з урахуванням численних державно-правових конфліктів, що виникали за участі або ініціативи глави держави, навряд чи можна охарактеризувати як нейтральну. Головне питання полягає в тому, що в країні за умов такої форми правління існують два органи первинної легітимації народом — парламент і президент. І якщо перший має чітко окреслене коло конституційних завдань, серед яких пріоритетними є формування урядової команди і здійснення законодавчої діяльності, то стосовно глави держави виникає безліч питань щодо його ролі в державному механізмі, насамперед через оціночну спрямованість його конституційних характеристик. І тому легітимований народом глава держави не може бути осторонь як зовнішньо-, так і внутрішньополітичних процесів [3, с. 30]. Отже, втілення зазначених характеристик, як правило, залежить від реального конституційного ладу й державного режиму, які можуть не співпадати з приписами основного закону.

Література:

1. Duverger M. Le systeme politique francaise droit constitutionnel et systemes politiques / M. Duverger. – Pans : Presses Universitaires de France, 1990. – 611 p.
2. Арановский, К. В. Государственное право зарубежных стран. / К. В. Арановский. - М.: ИНФРА-М, 1998. - 488 с.
3. Барабаш, Ю. Г. Про політичну складову у статусі глави держави в напівпрезидентських республіках. / Ю. Г. Барабаш. // Бюлетень Міністерства юстиції. – 2010. - № 6 (104). – С. 27-36.
4. Бостан, С. К. Форма правління сучасної держави : проблеми історії, теорії, практики : [монографія] / С. К. Бостан. — Запоріжжя : Юридичний ін-т ; Дике поле, 2005. — 540 с.
5. Загальна теорія держави і права. / За ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 572 с.
6. Комаров, С. А. Общая теория государства и права: Учебник. - 8-е изд., исправленное и дополненное. / С. А. Комаров. – М.-СПб.: Издательство Юридического института, 2012. - 520 с.
7. Конституции государств Европы. В 3-х томах. Т. 1 / Под общ. ред.: Окуньков Л. А. - М.: Норма, 2001. - 824 с.
8. Малько, А. В. Теория государства и права. Учебное пособие. – М.: Проспект, 2010. – 144 с.
9. Медушевский, А. Н. Сравнительное конституционное право и политические институты: Курс лекций. / А. Н. Медушевский. – М.: ГУ ВШЭ, 2007. – 512 с.

10. Мишин, А. А. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. / Учебник для ВУЗов. – 14-е издание, перераб. и дополн. – М.: Юстицинформ, 2008. – 331 с.
11. Общая теория государства и права. Академический курс. Том 1 / Отв. ред. М. Н. Марченко. - М.: Зерцало-М, 2002. - 534 с.
12. Протасова, В. Є. Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / В. Є. Протасова ; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. — Х., 2008. — 20 с.
13. Сарторі, Дж. Порівняльна конституційна інженерія. Дослідження структур, мотивів і результатів: Пер. з 2-го англ. вид. / Дж. Сарторі. — К.: АртЕк, 2001. — 224 с.
14. Сахаров, Н. А. Институт президентства в современном мире. / Н. А. Сахаров. - М.: Юридическая литература, 1994. – 176 с.
15. Сergyogina, S. G. Витоки концепції «змішане правління» в античній політико-правовій теорії та практиці / С. Г. Сergyogina. // Проблеми законності. – 2006. – № 78. – С. 29-38.
16. Теорія держави і права. Академічний курс: Підручник / За ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
17. Теорія держави і права: Навч. посіб./ За заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 368 с.
18. Терещук, М. М. Різновиди республіканської форми правління: порівняльна характеристика / М. М. Терещук // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні та політичні науки. Випуск 33. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2006. – С. 72-77.
19. Чиркин, В. Е. Конституционное право зарубежных стран. / Учебник. / В. Е. Чиркин. – М.: Юрист, 2001. - 600 с.
20. Чудаков М. Ф. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. / М. Ф. Чудаков. – Минск: «Харвест», 1998. – 784 с.
21. Шаповал, В. Форма держави в конституційному праві / В. Шаповал // Вісник Конституційного суду України. — 2003. — № 3. — С. 65-80.
22. Шаповал, В. М. Державний лад країн світу: довідник. / В. М. Шаповал. – К.: Український центр правничих студій, 1999. – 318 с.

Процюк И. В. Смешанная республика: понятие и признаки

Статья посвящена анализу теоретических основ смешанной формы государственного правления. Исследуются подходы к пониманию разделения государственной власти и его составных элементов. Определяются модели разделения государственной власти в различных республиканских формах государственного правления, формулируются общие правовые признаки, которые в совокупности характеризуют теоретико-правовую модель смешанной республики, а также основные правовые критерии различия президентско-парламентской и парламентско-президентской республик.

Ключевые слова: форма государственного правления, разделение государственной власти, система сдержек и противовесов, республика, сме-

шанная республика, президентско-парламентская республика, парламентско-президентская республика.

Protsyuk I. V. The mixed republic: concept and features

Theoretical foundations of parliamentary-presidential republican form of the state governance are researched in the article. The criteria for categorizing the republics are fixed. Models of separation of state powers in different republics are defined. Essence of the mixed republic as well as its general legal signs is analyzed. History of the development, essence and particularities of presidential-parliamentary republic is elaborated. Conditions of the origin and legal characteristics of parliamentary-presidential republic are defined. Varieties and particularities of its implementation in constitutional models of various states are examined in the paper.

Key words: form of the state governance, separation of state powers, system of checks and balances, republic, mixed republic, presidential-parliamentary republic, parliamentary-presidential republic, constitutional reforming.

УДК 349.22

Прудников В.А.,

*здобувач кафедри трудового права та право соціального забезпечення
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

НЕНОРМОВАНИЙ РОБОЧИЙ ЧАС ЯК УМОВА ТРУДОВОГО ДОГОВОРУ

Ненормований робочий час трактується як особливий режим робочого часу, що застосовується до тих категорій працівників, специфіка професій яких зумовлює потребу у цьому

Ключові слова: трудовий договір, працівник, роботодавець, робочий час, ненормований робочий час

Сучасне розуміння робочого часу частково змінилось, хоч і зберегло окремі риси, характерні для радянського періоду радянської науки. Робочий час є законодавчо встановленим відрізком календарного часу, протягом якого працівник відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка роботи та умов трудового договору повинен виконувати свої трудові обов'язки.

Конституція України у ст. 45 закріплює, що працівникові гарантується встановлена законом тривалість робочого часу [1].

Тривалість робочого часу встановлюється як у централізованому порядку, так і на рівні локального регулювання. У сучасних умовах спостерігається тенденція до збільшення ролі колективно- та індивідуально-